

מלחמת המב"ם הראשונה

מאת תא"ל (מיל') ערן אורטל

מבט מבס"א, מס' 2307, 22 בספטמבר 2024

תקציר: המבצעים המוצלחים בצפון הם משב רוח מרענן, אך בהצלחות טקטיות גלום סיכון ללמידה מוטעית. שנים של מלחמה בטרור, מערכה שבין המלחמות והתמקדות במבצעים מיוחדים טשטשו אצלנו את האבחנה שבין עולם המלחמה לבין עולם הצללים. לצד ההצלחות המרהיבות בפשיטה על מתקן ייצור בסוריה, מבצעי האיתוריות וסיכול עקיל וחבורת הפיקוד שלו, הומחשו גם המגבלות. מבצעי האיתוריות לא מוצו במסגרת מהלך רחב, גם לא סיכול עקיל וחבורתו. מפעלי דיוק בלבנון לא הושמדו. נראה כי ישראל נגררה להסלמה מחשש שייחשף מבצע האיתוריות. שנים של מלחמה בטרור ומב"ם השפיעו על דרך המלחמה הישראלית. חזבאללה הוא כוח צבאי, אך המלחמה עדיין מתנהלת כסדרת מבצעים נגד טרור.

יש לשבח, כמובן, את סדרת המבצעים הנועזים שהוציאה לפועל ישראל בזירה הצפונית בשבועות האחרונים.

פשיטת יחידת שלד"ג באתר ייצור הטילים המדויקים במאסיאף שבסוריה, על פי פרטים שהגיעו לניו-יורק טיימס, פגעה באתר חיוני לאיראן ולחזבאללה בתחום ייצור הטילים המדויקים. יש להניח שעיתוי הפשיטה, שכמו נלקחה מסרט הוליוודי, לא היה מקרי, וכי המפעל התת-קרקעי הושמד בשלב קריטי של ייצור טילים או הכנות לכך. הפשיטה לא רק פגעה בהכנות המואצות של חזבאללה ומשמרות המהפכה האיראניים למלחמה בלבנון, אלא גם סימנה את יכולתו של צה"ל לפשוט ולהשמיד אתרים דומים באיראן ובלבנון.

גם שני גלי התקיפה באמצעות פיצוץ מרחוק של מכשירי תקשורת אישיים הכניסו ממד חדש לעימות. המבצע, המיוחס לישראל, גרם לפגיעה רוחבית משמעותית בארגון הן בהיבט היקף הנפגעים הדרמטי והן בשלילת יכולת התקשורת המבצעית של הארגון. ההפתעה ותחושת החדירות שנגרמה לארגון גם הן חשובות מאוד. עם זאת ברור שעדיף שמבצע כזה יבוצע במקביל למהלומות אוויריות וקרקעיות על הארגון במסגרת מלחמה כוללת. ועדיין, בנסיבות שנוצרו עקב חשש חשיפה, על-פי פרסומים זרים, ההחלטה הייתה סבירה.

ייתכן שסיכול עקיל וחבורת הפיקוד שלו היה קשור להצלחת המבצעים הקודמים. ייתכן שחלק מנהלי האבטחה הקפדניים של הארגון נדחקו הצידה לאור הצורך הדחוף של חבורת הפיקוד להתכנס בנסיבות שנוצרו, תוך שהם יוצרים הזדמנות נוספת למודיעין הישראלי.

לצד רצף ההצלחות בזירה הצפונית בולט הדשדוש הנמשך במלחמה בעזה ובצפון. הסיבות הפוליטיות לכך ברורות ונידונות בהרחבה בתקשורת הישראלית. הפער בין ההצלחות הטקטיות של צה"ל לבין הסירוב העיקש לגבש אסטרטגיה למלחמה – לסמן מנגנון שליטה אזרחית חליפי בעזה ולחתור לעסקת חטופים, או העתקת המאמץ לצפון כדי לשנות את המומנטום האסטרטגי של ישראל דרך זירה זו, הוא ברור לכל אזרח ישראלי. מה שפחות ברור ומסומן בשיח הישראלי הוא הרקע הארוך והעמוק ברמת התרבות הצבאית הישראלית לתופעה הזו.

בעשורים שמאז שנות התשעים למעט יוצא הדופן של מבצע חומת מגן, נמנעה ישראל מיציאה למהלכים צבאיים מכריעים. הכרעה, נזכיר, היא מושג צבאי-ישראלי מקורי. ישראל מעולם לא כיוונה לניצחונות מוחלטים ולאידוי האויבים כגופים פוליטיים, אלא אך ורק להסרת האיום הצבאי המיידי מעל ישראל. תחת חתירה להסרת האיומים הורגל צה"ל למרדף כירורגי ונצחי אחר הנהגת ארגוני הטרור מצד אחד, ולמבצעי הרתעה מהאוויר, בדרך כלל בשיטת "מדרגות ההסלמה".

בעשור האחרון התהוותה תיאוריה צבאית נוספת – המערכה שבין המלחמות (מב"מ). בספרות המקצועית ובאסטרטגיית צה"ל המלחמה שבין המלחמות מוכרת גם כגישת "מניעה". הגישה, שנוסחה כאסטרטגיה מרכזית של ישראל בשנות מלחמת האזרחים בסוריה, התבססה על עיכוב ומניעת ההתעצמות של האויב באמצעות מעקב מודיעיני הדוק ומבצעי סיכול, רובם מהאוויר וחלקם מבצעים מיוחדים.

מנסחי הגישה הדגישו כי היא אינה מהווה תחליף ליכולת ההתמודדות המלחמתית של צה"ל עם האויב, ועם חזבאללה ספציפית. "הרצה במב"ם יכון למלחמה" [כתב האלוף ניצן אלון במאמר בכתב העת "בין הקטבים"](#) שיוחד לדיון בנושא. אלון, אחד ממעצבי אסטרטגיית המב"ם בצה"ל, הבהיר באותו מאמר את הקשר ההגיוני בין המערכה שבין המלחמות לבין רעיון המלחמה עצמה. שיבוש תוכניות ההתעצמות והתכוננות של האויב הוא חלק ממרוץ החימוש והמוכנות למלחמה, שממשיכה להיות המושך האסטרטגי ההגיוני העיקרי בין הצדדים. מאזן ההרתעה וחופש התמרון האסטרטגי של הצדדים קשור קשר הדוק לשאלה כיצד כל צד תופס את מידת ההצלחה הצפויה לו בהינתן הידרדרות למלחמה עצמה.

אך התרבות ואופן החשיבה של ארגונים גדולים מתעצבת בעיקר באמצעות מעשיהם. למרות שחזבאללה הפך לפני שנים ארוכות לכוח צבאי לכל דבר, ומהגדולים והחזקים באזור, עשורים של לחימה מותירים הרגלים חזקים. את הדגש שנתן אלון לתפקיד מלחמה אפשר להבין גם כעדות לתחושתו כי לא כולם בצה"ל חשבו כמותו.

במהלך העשור האחרון חלק גדול מתשומת הלב של המטה הכללי, אמ"ן וחיל האוויר הוקדשה למערכה שבין המלחמות. [בראיון הפרישה שנתן הרמטכ"ל אייזנקוט בינואר 2019 לניו-יורק טיימס](#), למשל, ניתן מקום נרחב במיוחד למערכה שבין המלחמות. זו הוצגה בגאווה לא מוסתרת כאסטרטגיה חדשה. הרמטכ"ל היוצא סיפר על אלפי תקיפות שבוצעו על-ידי ישראל במהלך השנים שקדמו לראיון. אכן, במשך שנים הקדיש המטה הכללי מאות אלפי שעות למעקב אחר פרשיות מודיעיניות המשתרעות ממתקני הפיתוח והייצור באיראן, דרך נתיבים עלומים במזרח התיכון ובים האדום ועד למתקני ייצור אחסון ולתשתיות מבצעיות בסוריה, עזה לבנון ומקומות אחרים. במשך שנים נמתחו עד הקצה

מעטפות התקיפה של חיל האוויר במרחבים מוגנים טילי קרקע-אוויר מתקדמים בסוריה, ושוכללו שיתופי פעולה בין המוסד לבין יחידות צה"ל המיוחדות במבצעים עלומים ברחבי האזור. המאמצים נשאו פרי חלקי. איראן לא מחזיקה במערכים לוחמים בסוריה בהיקף ובאיכות שתכננה. חזבאללה היה רוצה להחזיק בידיו יכולות משמעותיות הרבה יותר בתחום הטילים המדויקים ובתחומים נוספים. אך בכל זאת, הנה אנחנו כאן. המלחמה נמשכת כבר שנה ונראה שעומדת להסלים. למרות שרבים חשבו שזה תפקידה, גישת המניעה לא מנעה את המלחמה בצפון.

ההתמקדות במב"ם גבתה גם מחירים. המב"ם הפך לדרך חשיבה ודפוס התנהגות. מבצעים מיוחדים מנוהלים באופן ריכוזי בדרגים גבוהים. הם מתקיימים בתוך מעטפת כמעט מושלמת של מודיעין, סיוע אווירי ויכולות חילוץ. הם נשענים תמיד על ממד הפתעה, אחרת הם נדחים או מבוטלים. הם מעניקים למקבלי ההחלטות תחושה של שליטה וביטחון. מפקדים רבים בצה"ל העידו כי דפוסים אלה השפיעו, לתחושתם, על האופן בו נוהלה המלחמה בעזה, לפחות בחודשיה הראשונים. יותר מדי שליטה ריכוזית, קצב ביצוע איטי וחופש פעולה מוגבל מדי לדרגים המתמרנים.

ההצלחות בשבועות האחרונים מצביעות על מחיר אפשרי נוסף שגובה מאיתנו הלך הרוח המב"מי. המלחמה בצפון מנוהלת, במידה רבה, עדיין תחת אותה מסגרת תפיסתית. גם אחרי ההתנקשות בעקיל ברובע הדחייה נותרה ישראל מחויבת לרעיון "סף ההסלמה". לא בכדי הדגיש דובר צה"ל כי הייתה זו "תקיפה ממוקדת". העובדה שלפני כשבועיים הושמד אתר ייצור תת קרקעי בסוריה, אך לא הושמדו בשיטת פעולה דומה אתרים מקבילים בלבנון, מצביעה גם היא על כך שהמשוואות הן עדיין מעצב מרכזי. האם לא הגענו כבר לשלב בוא ניתן לפשוט על אתר מיוחד בלבנון?

מבצעי האיתוריות ומכשירי הקשר שיוחסו לישראל הסעירו את דמיון העולם והחזירו לנו מעט מהזוהר שנשחק ואבד. ללא ספק הם גם פגעו קשות באויב. אך מסעירות ההצלחות ככל שתהיינה, יש לבחון ברצינות את השילוב של יכולות חשאיות בתפיסת המלחמה הישראלית, אם אכן כך הם פני הדברים. לפי הפרסומים המבצע הופעל בעיתוי זה בשל חשש לחשיפתו. המשמעות האסטרטגית היא שמדינת ישראל נאלצה להסלים את המלחמה מצד אחד, אך לא הרוויחה את התועלת האופרטיבית שאמורה הייתה להתקבל מהמבצע הזה מהצד השני. קשה ככל שתהיה הפגיעה בארגון, הוא צפוי להתאושש ולמצוא פתרונות הן לבעיות התקשורת והן להחלפת בעלי התפקידים שנפגעו. יתר על כן, יש לשים לעובדה שייתכן שישראל אולצה להחלטה אסטרטגית בשל אילוץ טקטי - החשש מחשיפת המבצע.

אם אלה הם פני הדברים הרי שחמאס עזה, וסינוואר אישית, שכבר כמה שבועות ניתקו את הקשר ממאמצי המשא ומתן לעסקת חטופים, הם המרוויחים הגדולים. במשך כמעט שנה קיווה חמאס לחילוץ אסטרטגי באמצעות התלקחות מלחמה באיו"ש ובלבנון. והנה יכולת מבצעית, "כפתור אדום", שהוטמנה בכישרון רב בציווד של חזבאללה עשויה להצטייר דווקא עבורו כתקווה חדשה.

הסיטואציה מחייבת אותנו לחשוב עד כמה נכון שיכולותיה המלחמתיות של מדינת ישראל תהיינה תלויות ב"כפתורים אדומים" חשאיים. אין באמירה זו כדי להפחית את תפקידו של המודיעין החשאי במלחמות. להפך, שילובו ההדוק יותר של המוסד במבצעי צה"ל, מגמה שהמערכה שבין המלחמות תרמה לה, הוא חשוב ומבורך. אך יש להבחין בין שילוב המוסד ויכולותיו, אם אכן כך היה, לבין שילוב של יכולות מבצעיות חסויות במהלכים מלחמתיים. מודיעין מעולה שהשיג המוסד עמד גם בבסיסו של מבצע 'מוקד' בפתיחת מלחמת ששת הימים. אך היה זה מודיעין שאפשר את תקיפת המנע של חיל האוויר על בסיסי התעופה הערביים. מבצע הפתיחה של מלחמת ששת הימים לא היה

תלוי **באמצעים שהטמין** המוסד במטוסים המצריים עצמם, או בחבלה מוכנה מראש בשדות התעופה הסוריים.

מבצעי חבלה ומעקב חשאיים תלויים בדרך כלל **בהטמנה** של טכנולוגיות ואמצעים בציוד של האויב ובשטחו. "כפתורים אדומים" כאמור. סוג כזה של יכולות יימצא תמיד תחת איום **חשיפה מוקדמת** מצד האויב. פעמים רבות יכולות אלה גם כרוכות בקשיי תחזוקה מורכבים לאורך זמן. לבסוף, חד-הפעמיות של יכולות מיוחדות המוטמנות בשטח האויב מייצרת דילמות החלטה דרמטיות. דילמת החלטה וקשיי תחזוקה הם שגרמו ל"אמצעים המיוחדים" לא להיות מופעלים ערב המתקפה המצרית ב-1973 ולמערכות המיוחדות של יחידה 8200 להיות בלתי-זמינות ערב מתקפת השביעי באוקטובר 2023. בדיעבד, הפער שבין תחושת הביטחון שסיפקו המערכות האלה למקבלי ההחלטות, לבין התועלת שהופקה מהם בפועל ערב המלחמות, היה פער עצום ומזיק.

האם ייתכן שיכולות מהסוג שהודגם השבוע בלבנון מספקות אשליה דומה למקבלי ההחלטות בתחום המבצעי? סביר שבמבצעים אלה הושקעו מאמצים ומשאבים לא מבוטלים. האם משאבים אלה יכולים היו לקנות לישראל יכולות מבצעיות רגישות פחות? האם ניתן היה להסתפק בתועלת המודיעינית של המבצעים האלה, נוסח המודיעין שאיפשר את מבצע 'מוקד'? זו רק סדרה אחת של שאלות שיש לשאול.

סדרת השאלות האחרת נוגעת, כאמור, לאופן בו ההתמקדות הארוכה במבצעים מיוחדים השפיעה על החשיבה הצבאית שלנו. ["יש לנו הרבה יכולות, בכל שלב שאנו פועלים אנחנו מוכנים כבר שני שלבים קדימה", כך צוטט הרמטכ"ל בביקורו בפיקוד הצפון אחרי מתקפת הביפרים בלבנון](#). התבטאות זו מעידה כי צה"ל ממשיך לחשוב על המלחמה כשרשרת של הדגמת יכולות ומשוואות תגובה. בעבר כונה הז'אנר "מדרגות הסלמה". שנה לתוך המלחמה, הרמטכ"ל לא מצוטט כמי שמתדרך את פקודיו בפיקוד הצפון לגבי הרעיון המרכזי להסרת איום חזבאללה בצפון תחת עקרונות ריכוז המאמץ וקיצור המלחמה. בספרות המקצועית רעיונות כאלה מכונים "תיאוריית ניצחון", ויש להם תפקיד עצום לא רק כתוכנית מלחמה אלא גם כפלטפורמה לתיאום ציפיות אסטרטגי. נכון, הדברים נועדו להיות מצוטטים בתקשורת הגלויה. אך דווקא משום כך ניתן היה לצפות מהרמטכ"ל למנף את הפגיעה הקשה בחזבאללה, לפחות להעברת מסר מרתיע כי פני צה"ל להכרעה צבאית. תחת זאת המסר האסטרטגי שהתקבל הוא שמבצע האיתוריות לא שינה את הגישה האסטרטגית העקרונית שלנו. הודעת דובר צה"ל אחרי סיכול איברהים עקיל ברובע הדחייה, בדבר "תקיפה ממוקדת" שגרה מסר דומה.

זה אינו צירוף מקרים. דבריו של הרמטכ"ל לא שונים במהותם מגישת ה"דינמי מתפתח" המפורסמת שאפיינה את התוכניות המבצעיות של פיקוד הדרום בשנים האחרונות. משמעות הביטוי שמופיע ברבים ממסמכי צה"ל היום, הוא שהתוכניות המבצעיות אינן חותרות לתכלית מבצעית מובהקת וידועה מראש, אלא מתמקדות ברעיון אחר - גמישות. גמישות היא עקרון טקטי חשוב. היא אפילו יכולה להיות רבת-ערך בניהול אסטרטגיה ארוכה כמו המערכה שבין המלחמות. אך גמישות אינה סגולה לניהול מלחמה ברמה המערכתית. ברמה זו נחוצים בהירות וריכוז מאמץ. בהירות המטרה, לא טשטושה, היא שמאפשרת גמישות טקטית. ההנחה הסמויה שמאחורי גישת ה"דינמי מתפתח" היא כי המבצעים הצבאיים אינם מתנהלים נגד האויב כישות צבאית אלא כחלק מדיאלוג אסטרטגי עם הנהגתו. זו אינה תיאוריית ניצחון. "מוכנים שני שלבים קדימה" הוא בפועל מסר זהה.

הרמטכ"ל והמטה הכללי הנוכחיים לא המציאו את המב"ם, את הלחימה בטרור, את מבצעי ההרתעה ואת מדרגות ההסלמה. אלה הופיעו לפני כשלושים שנים והפכו

בהדרגה לדרך חשיבה כמעט אינטואיטיבית בדרג הצבאי והמדיני. המב"ם חיזק מאוד את שריר המודיעין והמבצעים המיוחדים והפך את המכונה המלחמתית לתלויה בהם. החשיבה הצבאית הסתגלה לריכוזיות המאפיינת את הדיסציפלינה ואת ה"הליכה על בטוח" ברמה הטקטית. אך זה מכבר מדינת ישראל מתמודדת מול צבאות, לא ארגוני טרור. נדרשת דרך חשיבה מלחמתית.

ראוי לברך ולהתברך בהצלחות האחרונות. נכון גם להמשיך ולגבות את צה"ל ומפקדיו בניהול המלחמה. אך המלחמה היא גם הזדמנות ללמידה. המציאות המצערת היא שגם אם נסלים למלחמה כוללת בלבנון רוב הסיכויים הם שזו תיגמר בהסכם כלשהו, לא בהסרת האיום הצבאי במלואו. המשמעות היא שמלחמה נוספת בלבנון תפרוץ שוב בתוך שנים ספורות. לכן המלחמה הנוכחית היא מעל כל דבר אחר הזדמנות למידה ותיקון לאסטרטגיה הישראלית ולתיאוריית המלחמה של צה"ל.

כוח לוחם צריך לחתור לפירוק האויב כמערכת לוחמת. הוא צריך להיבנות לכך תוך הנחת הנחות מחמירות לגבי תנאי הביצוע, היעדר אלמנט הפתעה ותזמונים שאינם אופטימיים, כי מלחמות אינן לחימה בטרור ואינן סדרה של מבצעים מיוחדים. הכוחות צריכים להנות מיכולות סיוע הדדיות, כמו למשל סיוע אווירי לכוחות היבשה, אך באותה נשימה לא לקיים תלות מוחלטת במעטפות אלה. חיל האוויר, אמ"ן והמוסד הם בראש ובראשונה המעטפת האסטרטגית של ישראל מול איראן. יש לאפשר להם להתמקד בתפקידם זה. כוחות היבשה צריכים, לכן, להיות מוכנים ובנויים למבצעים קרקעיים יותר עצמאיים במעגל הקרוב, פחות תלויים במעטפת מבצעית של מבצעים מיוחדים. הצלחת המבצעים בעזה, שמעטפות סיוע אווירי-מודיעיני הדוקות ומעולות הייתה מרכיב קריטי בהם, עלולה לטשטש זאת.

אסור שהצלחת המבצעים המיוחדים תטעה. העובדות הן שישראל בחרה שלא להשמיד תשתיות ייצור קריטיות של האויב בלבנון כפי שעשתה בסוריה, למרות שהיכולת המבצעית לעשות כן הוכחה. כמו כל ארגון צבאי רציני גם האויב יתאושש ממהלומת מכשירי האיתוריות ומסיכול עקיל וחבורתו, פשוט כי אנו מאפשרים את הזמן הדרוש לו לשם כך.

תיאוריית המלחמה של צה"ל צריכה להישען על יסודות מוצקים יותר שמבחינים בין עולם המבצעים המיוחדים לבין עולם המלחמה. חזבאללה הוא צבא. מלחמה אינה לחימה בטרור. שנה לתוך המלחמה, ההסתגלות והלמידה שלנו למציאות האסטרטגית החדשה עדיין לפנינו.

תא"ל (מיל") ערן אורטל השתחרר לאחרונה משירותו הצבאי כמפקד מרכז דדו לחשיבה צבאית רב-תחומית. ספרו המלחמה שלפני (משרד הביטחון, 2022) עסק בצורך של צה"ל להשתנות, לאמץ גישות לחימה חדשניות, ולחדש גישת מלחמה מכריעה. ספרו השני "התחדשות - מלחמת שבעה באוקטובר, אסטרטגיית הביטחון הישראלית, כוח המגן העברי, וחידוש כושר המחץ" ייצא לאור בקרוב בהוצאת לוי.